

SZEPTEMBER.

Történelmi miniatűr.

I.

CHAVETTE polgártárs, a derék szabómester egy fülledt és igen csendes vasárnap délután kapkodva és pihegve dolgozott műhelyében. Kapkodott szegény, mert postamunkája volt. A dohányszínű frakkot, melyet immár csupán a fehér és elnagyolt fércszálak csúfítottak, tegnap este kellett volna szállítania M. Maurey-nek, a szekció tagjának, de, fájdalom, elkésett vele. S pihegett, jobban mondva sűrűn sóhajtozott, mert minduntalan két hú barátja járt a képzeletében: a pástétomsütő és a parókakészítő, akikkel ilyentájt, az Úr szent napján híg és hűvös borocskát szokott volt iddogni valamelyik italmérés kertecskéjében, lehetőleg árnyas fák alatt. S arra gondolt — s csaknem kétségbeesett erre a szörnyű gondolatra, — hogy mire elkészül s fia, a haszontalan Baptiste karjára emelint a drága ruhadarabot, már visszavonhatlanul késő lesz s drága cimborái — akik nem kevésbé józan és becsületes polgáremberek, — belefáradván a hosszú és hiábavaló várakozásba, otthagyják a felettébb kellemes borcsarnokot s megtérnek szeretett családjaik körébe. Ezért aztán olyan indulatos és érzékeny lett Chavette mester, mint akinek a foga sajog alattomos bizsergéssel, bár ez a gyötrelem — a fogfájás — már szinte elképzelhetetlenül régmúlt időben kínozta. Van talán húsz esztendeje is, hogy mindössze két darab foggal örölgeti Madame Chavette bosszantóan sovány ebédjeit. A harminckettőből végtére is csupán kettő maradt, de azok aztán rendíthetetlenek. Két kemény, veszedelmes agyar: a szemfogai. Ki se lehetne őket verni.

Nem csoda tehát, ha mindegyre azon volt, hogy valakibe belekössön, valakin enyhítse mérhetetlen fájdalmát és izgatottságát. S mivel felesége, a sovány és golyvás Chavette asszonyság az udvaron csücsült s a vasárnapi vacsorául szolgáló halat pikkelyezte, nem maradt más hátra, mint fia, Baptiste, a haszontalan, a semmirekellő, akire a vasaló szítását bízta s aki holmi levetett apai ruhadarabokban esetlenül lézengett a műhelyben, afféle hórihorgas kamasz.

— Mozogj, mozogj, ne tátsd a szád, ebugatta! — mordult rá Chavette s vörösös, őszbe szennyesedő szakálla remegett. — Ti vizstek engem a sírba mihamar, te és anyád!

Baptiste, aki nemcsak jó nevelést, de mesterségbeli készséget is nyert a szülői házban, kiöltötte nyelvét imádott atyjára s teli pofával fújt a vasaló kerek likacsába, melyekből fehér pernye szállt s a fellobbanó tűz pirosra festette pelyhedző állát s drótkemény, fésületlen hajját.

— Veletek élni annyi, mint a pokolban sülni — dohogott tovább az öreg s bütykös ujjai oly rendkívüli gyorsasággal kapkodták a szürke fércszálakat, mint némely madárcsőrök az elibéjük szórt szemet.

S még mondott vón' egyebet, ha Madame Chavette fel nem bukkan a küszöbön keszeg és meztelen halaival, melyek valami nehéz és átható tojásfehérje-illatot árasztottak.

— Chavette — szólt az éltes és düllede szemű asszonyság, — lármát hallok az utcán.

A szabó nem felelt. Minden figyelme a munkán volt. A csodás dohányszínű frakk kezdett kialakulni. Most a végén, egy-egy pillanatra, mintha még az alkotás láza is megborzongatta volna a lelkét. Maurey polgártárs, aki — köztünk szólva — közönséges gazember s a királyság idején fullajtárja se lehetett volna egy igazi úrnak, sírni fog örömeiben, ha meglátja.

— A deszkát, kölyök! — förmedt Baptiste-ra — deszkát s vizes ruhát! Hol jár az eszed?

Chavette asszonyság tétován fülelt a küszöbön.

— Olyan furcsa volt, Chavette — ismételte, — egyszerre úgy a szívemnek jött. Mintha fegyvercsörgést hallottam volna s kiáltásokat. Szűzanyám!

— Ne izgass, asszony, ne izgass a hóbortjaiddal! Na, kész az a deszka?

Baptiste az árnyékban ácsorgott, sötéten. Bő rongyaiban torz volt, esetlen. Hiába düllestette a mellét, a terebélyes zubbonyt nem bírta kitölteni elég emberséggel.

— Dumouriez áruló! — horkant fel nekibátorodva.

A szabó ölébe ejtette a ruhát s a fiára meredt ámultan. Sokáig nézte. Micsoda hang ez?

— Szamár! — dörmögte végül lesújtóan. S már ugrott is a frakkal, neki a deszkának. A vasaló alól halk sziszegéssel lobbant a gőz. Sietni kellett. Alkonyodott. Szeptemberben már rövidebbek a napok.

A műhelyben csend volt. Chavette polgártárs úgy szökdösött a frakk és a vasaló körül, mint egy roppant barnahátú szöcske. Baptiste a körmein rágódott. Madame meg a halakat bámulta, furcsa, merev, tört szemeiket s egyszerre felsóhajtott:

— Haj! holnap aztán futhatok megint! Renard-né aszongya, hogy Homard-nál, a vörös szatócsnál vaját is lehet kapni. Megpróbálom...

II.

Végre elkészült a frakk, a vasalás, minden. S Baptiste, karján a kényes és kellemes illatú ruhadarabbal, nekivágott a szeptemberi estének. Alig várta, hogy kibujjon az apai felügyelet alól s ki a gonosz bérkaszárnya udvarából, mely voltaképpen közös pöcegödre volt négy emelet egybeereszkedő szennyének s ahol nap mint nap tarka alsó-

neműek himbálództak vánnyadt köteleken: mintha mostanában a hazafiak sokkal többet verejtékeznének, mint annak idején a gyűlölt és megdöntött zsarnokság alatt.

Hogy Maurey polgártárs lakására jusson, jobbra kellett kanyarodnia, az Abbaye felé s mikor az utca torkolatába ért, megtorpantotta a kíváncsiság.

Lenn, a lábainál, sötét és morajló tömeg nyüzsgött.

De olyan volt ez a népség — Baptiste legalább is így látta, — mint holmi éjszakai rovarok falánk és szapora csapata, mely egymás hegyénhátán tódul a megszimatozott konkra: valami izes falat lehet ott elől a homályban, az Abbaye környékén.

— Ejnye! — morfondírozott Baptiste — vajjon mit happolnak ezek?

Most egy kisfiú surrant el mellette, puhán, mezítlábosan. De Baptiste-nak jó szeme volt, megismerte.

— Te patkány, hé! Hova lógsz? — kiáltotta.

A kisfiú visszafordult. Nehézkes járással, csapott vállakkal jött, mint a felnőttek, akik a Sainte Antoine-ban tünnek el reggelenként, különböző gyárakban és műhelyekben.

— Te patkány, mondd csak, miféle tészta ez itt?

A kisfiú, aki alig lehetett tízéves s hihetetlenül rongyos, majdnem meztelen, meglóbálta a nyársát, s az Abbaye irányába bökött vele.

Baptiste nem értette s közelebb lépett. Kíváncsian fürkészte ezt a vénséges gyerekarcot, melyet fura Voltaire-ráncok redőztek. Olyan volt ez az arc, mint a mesebeli törpéké, csak a bajusz meg a szakáll hiányzott. Párizs kövein tenyészett ez a kis sans-culotte a többi szeméttel együtt meg a gyér s korán leperzselt fűszálakkal, melyek Isten tudja mivégre bujtak elő a sivár kőköcskák közül.

— Na, makogj hát! — türelmetlenkedett Baptiste.

A patkány nevetett. Rekedten csörgött a nevetése s a hosszú fanyársat feleletül a nagy fiú orra alá dugta.

Baptiste visszahőkölt.

Olyan szaga volt a nyárs hegyének, mint a halaknak vagy a vágóhidakon az állati hulladékoknak. De még sokkal áthatóbb s csípősebb. Ijesztő volt. Baptiste gyomrában felkavarodott a vasárnapi ebéd. Most vette észre, hogy a rúd végig mocskos, sötét, csepegő. Rémülten kapta el a drága kabátot. Még be találja szennyezni ezzel a disznósággal.

— Te — dadogta borzongva —, kiféléket nyakaltok ott? Papokat?

— Papokat is, grófokat is, ki ahogy gyün — magyarázta a patkány s a vállán át az Abbaye felé hajított egy pillantást. — Iszonyú muris. A tatát megfogják odabent s kipenderítik a kapu elé. Mehetsz, aszongyák. Akkor gyövnék mink. Ki késsel, ki ollóval, ki baltával. Kinek mije van. Na, ellátjuk a baját, gondolhatod.

Kicsit hallgatott. Halvány álla finoman remegett az izgalomtól. S alulról, a maga törpeségéből a nagy fiú arcába kémlelt.

— Nem gyüössz? — kérdezte.

Baptiste lehorgasztotta a fejét. A válla megrándult.

— Sietnem köll — motyogta keserűen, — ezt a vackot köll elcipelnem . . . Nekem még vasárnapom sincs !

— Nekünk talán van, azt gondolod? Úgy dolgozunk, mint a marhák. A karunk leszakad s az a bűdös kalitka nem fogy ki soha.

Búcsút intett fegyverével, a fekete nyárssal s elrohant lobogó rongyaival a hörtönhomályba süppedt, valószerűtlenül imbolygó tömege felé.

Baptiste is ballagott lassan tovább az útján.

Egyszerre megdermedt. Talpai letapadtak a földre. S a csontjain fel az agyáig éles és cikázó fájdalom hasított végig.

Egész testét vacogó rémület ejtette meg.

Lentről, a mélyből, az Abbaye felől, egy sikoly iramodott az égnek, egy híg és bomlott asszonyi sikoly, mely lassan valami bugyborékoló, meleg állati hörgésbe fulladt.

Hm ! dünnyögött Baptiste, mikor később egy kicsit magához tért. De az agya üres maradt. S a teste is. Mintha csak kizsigerelték volna.

Aztán eloldalgott. Csend volt megint. A poros falevelek kókadtan csüngtek a fülledt levegőben. A homály, mely hovatovább elborított mindent, semmit sem enyhített a hőségben.

Az egyik kapualjban fiatalasszony ácsorgott, karján csecsemővel. Mellette alacsony padkán kopott öregember pihent görnyedten, pipaszóval.

Baptiste-nak megjött a bátorsága. Fürgébben kapta a lábait s hogy elmaradtak az utcák mögötte, még ahhoz is kedve támadt, hogy dudorásson.

Provanszban született az édes
Trallala, trallala
Bogárszemű és szenvedélyes
Trallala, trallala . . .

III.

Maurey polgártárs, szerény hivatalnok a Közbiztonsági Bizottmányoknak, türelmetlenül méregette kisedet szobáját, mely, mint a köztársaság lángoló és vagyontalan híveihez illik, egyszerű volt és komoly, ha nem is egészen tiszta. Bútorzata tökéletesen megfelelt egy szerzetesi cella követelményeinek, bár Maurey úr korántsem volt aszkéta s életelveiben inkább Dantonhoz igazodott, míg öltözködés tekintetében Robespierre-t követte, a Megvesztegethetlent, aki — mit tagadjuk — bizony piperkőc hírében állott.

E kétféle életelv sajátos keveredése révén került Maurey úr abba a kellemetlen helyzetbe, hogy hosszú almazöld nadrágban — nem culotte-ban — s fehér atlaszmellényben izgatottan nyikorogtassa szobáskája korhadt padlódeszkáit s mentében megossa ábrándos tekin-

tetét a fakó tükör, egy törött palackban hervadozó virágcsokor s ama bizonyos Jean-Jacques arcképe között, mely képen a bölcs inkább egy epés és pletykaszerető öregasszonyhoz, semmint filozófushoz hasonlított.

A frakk, a dohányszínű frakk, Chavette mester remekműve még hiányzott.

S e hiány következtében méltán lehetett nyugtalan a Közbiztonsági Bizottmány különben mértéktartó és csendes hivatalnok. Két nap óta élet-halálra udvarolt Monnier kisasszonynak, a Vaudeville inkább kecses, mint tehetséges művésznőjének s ma este tűzön-vizen keresztül a színházban kellett lennie, hogy az imádott nőnek tapsoljon s előadás után hazakísérhesse.

Ám a frakk nem jött, a frakk késett.

Igaza van Dantonnak, tündött keserűen Maurey úr, a köztársaság nincs valami irigylésreméltó helyzetben. Longwy elbukott, Vendéekben lobog a lázadás, nyakunkon a braunschweigi herceg s belül az ország és a város tele van bitang royalista összeesküvőkkel. Hogy is mondja Danton? Le kell tiporni a haza ellenségeit! De nemcsak azokat, akik határainkat ostromolják, hanem azokat is, akik itthon vannak: a belső ellenségeket!

Le ám, igaz! De hogyan?

Itt van mingyárt ez a Chavette. Tegnapra ígérte a frakkot s ma se küldi. Hát ez a francia polgár! Ez a megbízhatóság, a becsület...

Erre felelj, Marat, te szennyeskörmű nagy népbarát!

Maurey urat a kétségbeesés környékezte. Ha a frakk ma este meg nem érkezik, akkor minden elveszett. Így ingujjban mégsem mehet Monnier kisasszony elé. S ahogy képzeletben maga előtt látta a művésznő csodálatosan árnyékolt szeméit s hamvas arcát (bár ez a hamvaság festéktől is eredhetett), olyan gyengeség lepte meg, hogy le kellett ülnie. A szíve tompán zakatolt a bordáin s egész lényével valami sötét és komor megsemmisülésbe hullott alá.

Ekkor kopogtattak.

Maurey úr felugrott s hápogva, hüledezve bámult az alázatos Baptiste-ra, ki némán, gyengéd mosollyal nyujtotta feléje a tündéri frakkot.

Szitkos, keserű szavak lebegtek az ajkain, de a váratlan öröm elnyomta őket. Magára kapta a dohányszínű ruhakölteményt s részeg pillantást vetett a tükörbe. Ez az! Ezt az összeállítást, ezt az eleganciát látta és csodálta nemrég Fragonard egyik metszetén. Csábító fiatalság!

Most még csak a csokrot és...

Az ajtóban beleütközött Baptiste-ba. A kölyök konok szemtelenséggel nyujtogatta a markát. Maurey polgártárs fanyar mosollyal dugta két ujját a mellényzsebébe. E pillanatban vagyona jelentékeny részét képezte az a két sou, melyet utánozhatatlan bájjal ejtett a fiú mohó tenyerébe.

— Jó, jó — csökönyösködött Baptiste, — de ez még csak a borralvaló. Atyám meghagyta, hogy pénz nélkül haza ne merjek térni . . .

Maurey úr pulykamódra felpuffesztette a mellét s úgy nézett le a suhancra, magasról, gőgösen.

— Ki mondta, hogy hazamenj? S egyáltalán ki tud ma éjjel aludni? Ma éjjel, érted ezt, ember, ma, mikor Longwy elbukott, Vendée-t felgyújtották a ci-devantok s a bitang royalista összeesküvők Párizst fenyegetik . . .

Lerohant a lépcsőn. Baptiste a két sout csörgetve vigyori szájjal kullogott utána.

IV.

Enyhe és boldogítóan édes éjszaka volt. A fák lombjain altató fuvalom ébredt s hűvöskés illata átsurrant a lelkeken. A hold fakó arca bevilágított az ablakok sötét kockáin s tekintete elcírógatta a horkoló polgárokat. Kevés lámpa égett. A lámpákat különben is ma egyéb célokra szerették felhasználni a hazafiak.

A rue Saint-Jacques-on, épp mikor Maurey úr át akart libbenni az utca túloldalára, egy rogyásig tetézett talyiga huppant meg előtte. az úttest esőmosta vájulatában. Még bosszankodott is, hogy effélék akasztják sietős útját, mikor a kocsis nekicserdített a lovaknak. A talyiga nagyot zökkent s valami lepottyant a földre. Az egyik kísérő azonban mingyárt felkapta s gyorsan — talán oka is volt erre a sietségre — visszagyömöszölte ezt a valamit a szekér rakományába. Így hát tulajdonképpen nem is történt volna semmi nevezetes; ám ez a pillanat mégis elég volt ahhoz, hogy Maurey urat kiverje a hideg izzadság. A torkát enyhe hányinger csiklandozta s valósággal megtántorodott.

Az a valami, amit a szekér kivetett magából, egy tőből levágott fehér vagy — jobban mondva — zöldesen sápadt emberi kar volt. S ha Maurey úr jól látta — már pedig jól látta, — inkább női végtag, karcsú és gyenge, majdnem gyermeki. S a begörbült ujjakon mintha ékköves gyűrűk csillogtak volna. Ez azonban nem biztos. Ezt már lehet, csak a képzelete toldotta hozzá.

— Állj! — kiáltotta felháborodva — mit hurcoltok itt?

Nekiesett az egyik embernek s megragadta a zubbonyánál.

— A Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka vagyok — ordított tovább eszelősen, — mit hurcoltok itt? Parancsolom, feleljetek!

Az ember — furcsa, keresztbeálló, mintegy részeg szemei voltak s szőrös állkapcsa remegett — arrébb húzódott s fojtottan szólt. De a hangjában elnyomott fenyegetés izzott.

— Ne bomoljon, polgártárs! Azért nem muszáj ordítani! Hát hullákat viszünk a Montrouge-ba. Az Abbaye-börtönből hozzuk őket. A néptörvényszék ítelt felettük. Disznó királypárti összeesküvők.

— Úgy! — felelt Maurey úr megnyugodva. — Az más. Hát csak menjenek, polgártárs, s végezzék hazafias kötelességüket!

Elbotorkált. Maga se tudta, hogyan került el onnan az öltözők tájékáról, ahol faggyú-, olaj-, hering- és parfümillat gomolygott, elkeveredve valami hatalmas testi kipárolgással, nőiséggel s csak akkor eszmélt magára, mikor szinte nyakába zuhant egyik régi cimborájának.

— Lám, lám — harsogott a színész, — szóval te is lecsúsztál!

Aztán felnevetett ripacskodó túlzással, ellenségesen.

— Nagybácsi! Micsoda hólyagság! Tudod, ki ez a búzakék papagáj? De la Tours vicomte... — S hogy Maurey felszisszent, sebesen közbevágott: — Na, ne ijedj meg, nem olyan veszélyes! A nagypapája még... — S itt olyan mozdulatot tett, amit Maurey úr nem értett teljesen. — Szóval, afféle XV. Lajos korabeli nemesség. De az unoka, persze, ez a búzakék-frakkos múmia, ez mostanság a legnagyobb polgtárs Párizsban. — Így mondta: polgtárs. — S disznó gazdag. Tudod, szénát szállít a köztársaság dicső lovasságának...

Hát ez az, igen, ez a köztársaság, a forradalom! — füstölgött magában Maurey úr s a színház kiskapujából félrehúzódtott egy árnyékos szögletbe. A vicomte úr — gaz ci-devant! — szénát szállít a lovasságnak és... Az a nyomorult bestia is! Ó, Marat, bocsáss meg, hogy gyűlöltelek és megvetettelek eddig! Te vagy az igazi! A vezér!

Tíz perccel később egy batár hasadt le a színházépület fekete tömegéről. Ebben a batárban ketten utaztak. Monnier kisasszony s az élemedett búzakék-frakkos úr. A harmadik utast — mert volt egy harmadik is — ők nem látták. A Közbiztonsági Bizottmány komoly és pontos hivatalnok, nem törődve almazöld nadrágjával s a drága frakkal, a kocsi tengelyén kuporgott, hátul — furcsa kis Cupido, — féltékenységtől és bosszútól gyötörtén. Ebben a pillanatban nem érdekeltte egyéb, mint hogy hol van a búvóhelye ennek a turbékoló párocskának.

S nem látta többé a kart, azt a roppant és áttetsző szellemkezet, mely Párizs temetőjéből, a meszesgödörből nyúlt ki feléjük, a ragadozó ujjakat, melyek mingyárt, mingyárt — talán egy pillanat, talán egy óra, talán egy félesztendő mulva — le fognak zuhogni a sorsukra...

Kíméletlenül és halálosan.

V.

Chavette-ék elfogyasztották sovány vacsorájukat.

— Hal, hal, örökké csak hal! — dűnnyögött a mester pipaszutykos bajusza alá. — Becsületemre, egészen megbűdösödik az ember. Hal-szagom van.

Véres, eres szemét az asszonyra emelte.

— Te is tökéletesen elgirhesedtél, hallod-e! Csak a golyvád nő. Golyvába hízol. Tán megrekken a torkodon a falat?

Chavette-né nem felelt. Sóhajtott. Lassan feltápázkodott, leszedte az asztalt, feldobta az ágyat, hangtalanul. A mosogatóvizet kilötytyentette az udvarra. Nesztelenül járt-kelt, szinte légiesen. Akár egy kísértet.

A talyiga elrohogott s a Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka megbékülten kelt át a másik oldalra. Közben természetesen vigyázott, hogy az út porába csepegett vér el ne szennyezze fáradságosan megtakarított cipőit.

A színházba későn ugyan, de még éppen jókor érkezett. Monnier kisasszony híres dalát énekelte a lámpák előtt, azt a kis huncut, sikamlós chanson-t a ci-devant királynéről, melyet a közönség annyira szeretett s minden este legalább tucatszor kitapsolták érte a tomboló polgárok. Maurey úr csak ködösen látta a fejekkel bélelt nézőteret a csillár tompa fényében, a zenészek ütemesen rángó vonóit, a karmester vonagló karjait s puffadt parókáját: minden figyelme — e percben egész élete, vágya, akarata — Monnier kisasszony lényéhez tapadt, aki kurta rokokóban riszálta magát s gazdag, lobogó haján a hetyke frigiai sapkával lázba ejtette a verejtékező publikumot.

Mire a függöny leomlott, Maurey úr már az öltözők tájékán száguldott. Úgy érezte, a szíve szét akar pattanni, a tarkóján és a halántékaiban hallatlan izgalom dobolt. Feltépte Monnier kisasszony szobácskájának ajtaját és...

A küszöbön gyökereket eresztett a lába.

A toalett-asztalka mellett hanyagul s mintegy bágyadtan egy idősebb úr ült búzakék frakkban s fehér, rizsporos parókával csontos s száraz fején. Az álla széles volt s konok, de a szája beesett, öreges, mint a fogatlanoké. S közönyös, feltűnően világosszürke szemeit valahová a semmibe, az ürbe mélyesztette. Maurey polgártárs jelenlétét észre sem látszott venni.

A művész nő sarkonperdült az ajtónyikorgásra s előbb rémulten, majd mosolyogva bámult az új vendégre. Aztán odalibbent hozzá: ó, hogy repült könnyű lábain! S Maurey úrnak úgy rémlett, mintha el akarná takarni s erőnek erejével ki akarná tuszkolni a folyosóra.

— Életem — súgta, mikor mindketten kibuktak az ajtó elé s a fiatalember jól látta szemei nyugtalan pillogását s heves száján a festék égőpiros pettyét, — képzeld, a nagybácsim hirtelen megérkezett Lyonból. Ne haragudj, drágám, csak téged imádlak, de ma, belátod, úgy-e, ma... ma lehetetlen. Na, menj szépen, dacos, gyönyörű szerelmem s ne vágj olyan gonosz, undorító pofát. Így görbüljek meg, ha hazudtam.

Kicsit megcirógatta az arcát s a kezét csókra nyujtotta. Maurey nem szólt semmit. Úgy zuhant rá ez a búzakék-frakkos nagybácsi, olyan váratlanul, hogy szinte belekábult. S amint ajkai érintették a kéz kenőcsös illatú bőrét, egyszerre megremegett. Agyát és gyomrát szédülés kavarta fel s ugyanaz a meleg, fojtogató hányinger kaparászta a garatját, mint előbb.

A kart látta, a zöldes, penészszerű bőrt, a puffadt, karomszerű ujjakat, melyekre a képzelete gyűrűket varázsolt, a kezét látta, a kicsi, finom női kezét, melyet — talán még tegnap vagy tegnapelőtt — csókoltak, becéztek, simogattak s ma este...

— Mi a fene esz, aki ördöge van? — mordult rá a szabó. — Nekem itt ne sündörögj! Aludni akarok!

Chavette-né nem bírta tovább. Szipogva, könnyesen fakadt ki belőle a félelem.

— Az a gyerek!... Még mindig nincs itt!... Csak nem esett valami baja! Szűzanyám!...

A férfi feldobta magát az ágyban. Vasárnap délutáni csalódottsága nem hagyta pihenni. Kitört.

— Hát aztán? Mi esne vele? Az orrát csak nem harapják le! Érdekes.

Még egy ideig forgolászott a takaró alatt, nem lelte a helyét. Aztán, szinte átmenet nélkül, hirtelen mély álomba merült.

Az asszony fülelt. Délután ágyúszót hallott. A vést jelentő ágyú tompa röffenéseit. Beszélik, hogy a Champ-de-Mars-on soroznak. Csak nem tévedt oda ez a szerencsétlen gyermek?

Lassan leeregette a ruháit s mint egy vén, kiszolgált macska felkúszott az ágyra s elpihentette sajtó, fáradt lábait.

De nem aludt. Dülledt, remegő szemei belefúródtak a sötétbe, a csendbe, mely távoli templomtornyok óraütéseit kongatta fájdalmasan. Elmult éjjél. Elmult egy óra. Elmult két óra. S Baptiste még mindig nem jelentkezett.

— Máriám, Szűzanyám, légy irgalmas! Add, hogy ezek a rémült, aggódó anyaszemek keresztültörjenek az éjszakán, a falakon és a titkokon, hogy lássák a fiút, a gyermeket! — sóhajtott Chavette-né összekulcsolt kezekkel s riadtan bámult az urára, aki puffadt, óriási békához hasonlatosan szétvetett tagokkal hevert az átverejtékezett ágyon.

VI.

S a Szűzanya irgalmas volt. Éjt és falakat emelt az anyaszemek elé, hogy ne lássák a titkot. Ne lássanak el a harmadik utcáig se, ahol ragacsos kezekkel egy sápadt suhanc támaszkodik a falaknak s félig főtt nyelvvel nedvesíteni szeretné lepedékes ajkait.

— Patkány, én nem bírom tovább. Tiszta dög vagyok. Megyek haza. A kisfiú öregemberes szája gúnyosan pittyent.

— Hát eriggy! Eriggy, te anyámasszony katonája!

Nem lát az anyai szem, nem látja az utcát, ahol fekete tömegből száz és száz dárda, nyárs és szekerce mered az égnek, száz és száz foga egy felbőszült szörnynek. Fogak, amelyek emberi húsrá éhesek, szívet, tüdőt és beleket tépnek ki, torkokba fúródnak és koponyákat hasítanak ketté. Nem látják az ájult és szánandó embertestvéreket, akiket irgalmatlan karok cipelnek és gonosz lábak rugdosnak kifelé a börtön falai közül. Nem az arcokat, melyeken örület lebeg és iszonyat, és belül az agyban gondolatok, ostoba, félszeg gondolatok: ezekbe kapaszkodik a lélek a végső pillanatokban. Talán egy csészét lát, melyet tegnap — ó,

milyen régen! — az asztalon felejtett s a képecskét, melyet a csésze falába égettek: parókás úr és parókás dáma, kert, nyár, édes gyümölcsök és virágok... S a lélegzete elfúl. Nincs már neve. Az anyja arca is elborult. Görcs markolja körül a szívét: soha el nem képzelt, elviselhetetlen félelem és fájdalom. Nézd ezt az arcot, ezt a fáklyát, ezt a darab csillagos eget s ezt a kaput, nézd, nézd, mert soha, soha többé nem lát a szemed, nem szól a szád. Ez az utolsó...

Nem lát többé a szemed, nem szól a szád, mert a következő pillanatban, ott a kapu előtt szekerce éle hasít az agyadba arra a helyre, ahol a sejtek és szövetek műhelyében az élet és a lélek titokzatos álma zúgott.

Mert az a hang, ami még egyszer, utoljára vérrel és habbal kibuggyan a szádon, az a hang nem a te hangod többé...

VII.

S a börtön falai mögé sem lát emberi szem. Nem látja a szerencsétlen abbét két társával, amint a priccs szélén gubbasztanak vagy a cella köveit mérik rohanó s rogyadozó léptekkel. Néha felfigyelnek. Zaj szűrődik át az öles falakon. Jönnek? Nem. Másat keresnek. Ők még mindig nem kerültek sorra. Miért? Miért húzni a percek, az órákat, mikor a vége mégis csak ugyanaz lesz?

Mit gondoljon az ember?

Az abbé tenyerébe ejti törődött homlokát. Erős akar lenni. Teksztust választ, elmélkedni szeretne. De nem megy. Képek, képek, képek tódulnak az agyára. Apokalipszis. Tegnap délután óta vergődik kilátástalanul. Látja huszonkilenc paptársát, akikkel együtt hurcolják az áradó utcán köpködés, szidalom és ezer megalázás között. És látja — és nem bír szabadulni ettől a fertelmes víziótól, — mikor a tömeg megrohanja a kocsikat s huszonkilenc embert, papokat izekre tép. Ő megmenekül. Miért? Uram, miért engeded így kínlódni öreg szolgádat? Ha kedves előtted az ő mártíriuma, miért nem rendelted, hogy a többiekkel együtt haljon meg Érted? Miért, miért bocsátod rá ezt a szörnyű éjtszakát, melyben elvész és megtántorul a lélek?

Nem, nem lázad fel az Akarat ellen. Megnyugszik. De oly nehéz... S emékezz, a te szent Fiad teste is verejtékezett az Olajfák hegyén...

Az egyik fogoly előszedi zsebóráját s a hold fényében, mely mint egy hosszú és hűvös penge hatol a börtön éjjelébe, megnézi a mutatók állását.

— Fél három — jelzi halkan.

Aztán odalép a megtépett és beporozott reverenda elé.

— Főtisztelendő atyám, oldozz fel bennünket! Már a mi pillanatunk se késhegyi soká...

Az arcok halálos sápadtsága átvilágít a sötétben. A csend zihál.

S ügyetlen, dadogó szavak keserednek a nyelven. Oly nehéz. Minden oly nehéz! . . .

— Engem ki oldoz fel, nekem ki bocsát meg? — sóhajt fel a lelkesztétován.

— Te meg fogsz menekülni, szentatyám — súgja a fogoly, — hár-munk közül egy megmenekülhet . . . A sarokban fent padlásajtó nyílik. Én már kifürkésztem. Ha egymás vállára hágnak, harmadikunk elérheti a nyílást. Ne félj, én erős vagyok, elbírlak mindkettőtöket.

Az abbé néz. Hallgat. Szemei kitágulnak, agya feltisztul. Nem látja, inkább sejti csak az arcokat. De a szívét egy kéz, egy illatos, titkos kéz érinti. S a cellát ragyogás önti el. Istenem! hát mégis . . . mégis . . . emberek! . . . hát élnek még emberek, akik a te képmásodat hordják?

Feláll. S erős lesz. Keményebb a falaknál.

— Nem, uraim, én nem menekülök. Isten megadta azt a kegyel-met, hogy szerény életemet vértanusággal koszorúzzam. Boldog vagyok. De ti . . . szülő, testvér, nő és gyermek vár reátok odakint s gondoljátok meg, az élet még lehet szép is . . . Maradok!

Fájdalmas vita, de mind a három ember, mind a három férfi úgy érzi, hogy ezért a pillanatért, a szeretetnek és a jóságnak azért a nagy-szerúségéért, ami most eltölti a lelküket, érdemes volt élni, idejutni és ha kell, meghalni. A pap alul marad a vitában. Eleget tesz kívánsá-guknak s felkapaszkodik a két férfi hátán és vállán fel a magasba s mikor odakint hármat üt az óra, ujjai megmarkolják a padlásajtó peremét . . .

Ő már, úgylátszik, megmenekült. Megmenekült az Úr rendeléséből, hogy legyen valaki, aki majd később, valamikor el fogja kiáltani a világnak és az eljövendő koroknak, mi történt az Abbaye-börtönben Párizsban Jézus Urunk születése után 1792 esztendővel szeptember havában.

VIII.

Maurey úr szenvedett. Sohase hitte volna, hogy egy nőért — s olyan rongyért, amilyen ez — így kínlódjon az ember. A tekintét le nem vette volna arról a két emeleti ablakról, amely — mint két óriás szem — bevilágított Párizs éjszakájába. Képelete csodálatos élénkséggel működött. Látta a szobát, melyben a ci-devant vicomte Monnier kis-asszonnyal vacsorázik s látott árnyékokat a függönyön, elsuhanó szolgák vagy egy csókolódzó pár halvány sziluettjét. Ó! ezek az emberek! Ezek tudják, s csakis ezek tudják élvezni az életet! Pezsgők, saláták, borban pácolt sülték . . . Az egykori király a Temple falai mögött nyomorog, a honfiak sort állanak az élelmiszerüzletek kapujában sovány halért és falat kenyérért s ezek az emberek, ezek az új emberek borban pácolt sülték között turkálnak a szeretőikkel.

— Nincs már király, nincs már Isten se — mondogatják, — hát a pénz?

A pénz, polgártársaim?

Marat, te szegény, szurtos, szenvedő forradalmár, te megjósoltad ezt . . .

Egyszerre kialudt a fény a két ablakban. Ez volt a legfájdalmasabb. Maurey úr úgy érezte, valami fel akar bugyogni a torkán, valami szörnyű, valami keserű, talán egy üvöltés: alig bírta visszanyomkodni sűrű, apró nyelésekkel. S a szeme elnedvesedett. Sírt. Maurey polgártárs, a Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka sírt.

Oly egyedül, oly végzetesen, siralmasan egyedül volt ezen az éjszakán.

Átbotorkált a túloldalra s a botja ólmos gombjával keresztet karcolt a ház falába. Hogy majd később, ha egyszer szükség lesz rá, erről a jelről azonnal ráismerjen.

A kocsis sötét gomolyaggá göngyölődve horkolt a bakon.

Megnézte az óráját. A mutató lassan, lustán elkerülte a hármas számot. A reggel még nagyon messze volt.

IX.

Baptiste még az udvaron leráncigálta a cipőit s mezítláb surrant be a szobába. — Disznó szerencsém van — gondolta, — az öregek húzzák a szíjat, alszanak. Hej! ez aztán a szerencse!

De az anya nem aludt. S mikor minden elcsendesült, lehuppant az ágyról, rossz lábain elkecmergett a fia vackáig, lehajolt és megcsókolta a haját.

Furcsa halszagú volt a haj, nedves és sósízű.

Szakáts László.

A FA.

*A föld alól feljött a fa,
mert ott örök az éjszaka.
Az éjszakából felrohant
és most virágozik boldogan.
Zöld karját a szélnek kitarja
s táncol nyugtalan futamára.
Magával hozta a vizet,
magával hozta a tüzet.
A tűz a lelke, víz a vére!
S ránéz az égbolt fellegére,
nézi a felhőket sokáig
s mint a felhő, repülni vágyik . . .
A föld alól feljött a fa,
mert ott örök az éjszaka.
S most itt zizeg, szemben a fénnel.
Álljátok körül ünnepéllyel!*

(Debrecen.)

Gulyás Pál.